

МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ НОРМ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Становлення України як незалежної, демократичної, соціальної і правової держави викликало появу нових форм суспільних відносин в економічній, політичній та соціальній сферах. Водночас виникла потреба й у правовому оформленні цих відносин такими засобами, які б відповідали їх демократичному змісту [1, с. 1].

Соціальні норми утворюють єдину систему, а норми права — особливу підсистему в ній. Правові норми — правила поведінки, зміст яких визначається не стільки природною нормативністю, скільки цілями та завданнями, які має суспільство або потреби конкретної його сфери [2, с. 470].

При формуванні громадянського суспільства, на жаль, втрачають своє значення норми моралі, етичні норми, норми традицій і звичаїв. Деякі правові норми фактично не виконуються і залишаються закріпленими в текстах нормативно-правових актів. Однак щодо формування стабільного суспільства не обійтися без встановлених норм і правил та їх дотримання і виконання. Суспільство не може існувати без правил і соціальних норм, тому що регулювання суспільних відносин потребує норм, спрямованих на повагу до права, виконання обов'язків тощо.

Взаємодія правових та інших соціальних норм є актуальною проблемою сьогодення. Завданням держави є підтримка духовних цінностей суспільства, їх розвиток, захист. Саме право є потужним регулятором суспільних відносин.

Значний внесок у дослідження проблем природи, сутності, ознак соціальних норм склали здобутки вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема С. Алексєєва, В. Андрієва, В. Бабаєва, М. Байтіна, С. Бобровник, Є. Бурлая, А. Венгерова, В. Головченка, Д. Керімова, В. Копейчикова, Н. Крестовської, Л. Матвєєвої, М. Матузова, О. Мурашина, П. Недбайла, В. Нерсєсянца, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, П. Рабіновича, О. Скакун, Т. Тарахонич, І. Усенка та ін.

Серед усіх соціальних регуляторів право є одним із найдієвіших, тому що воно впливає на значну частину відносин в яких безпосередньо зацікавлені держава і суспільство, а також тому, що реалізація права забезпечується насамперед і переважно засобами і можливостями держави, її гілок влади [3, с. 37].

На думку Н. Пархоменко, системність суспільних відносин надає праву системних властивостей та зумовлює його структуру, яка є цілісним об'єднанням відносно самостійних, але пов'язаних між собою елементів — норм права, основним призначенням яких є регулювання суспільних відносин [4, с. 387].

У демократичному суспільстві правова норма приймається державою від імені суспільства (народу), завжди відображає волю певної соціальної групи чи всього населення держави, закріплює її та охороняє. Зокрема, правовими вважаються норми, які:

- склалися історично у вигляді звичаїв, традицій, прецедентів і визнані державою як такі, що відповідають загальнолюдським ідеалам;
- походять безпосередньо від суспільства (народу), відображають волю спільноти або ж є результатом референдуму;
- прийняті уповноваженими органами держави у межах правотворчого (законотворчого) процесу;
- вміщені у договорах, укладених між колективними суб'єктами відповідно до чинного законодавства та принципів і норм міжнародного права [5, с. 365-368].

Право пов'язане з існуванням людського суспільства, отже, воно має соціальний характер. Людське існування неможливе в закритій сфері внутрішньої бездіяльності. Людина має безперервно відтворювати себе тільки в діяльності. Ця антропологічна необхідність людини має біологічне коріння. Внутрішня нестабільність людського існування зумовлює необхідність того, щоб людина сама визначала стабільне оточення для своєї поведінки. Такої стабільності людина намагається досягти за допомогою соціальних норм [6, с. 86].

Слушно, на наш погляд, підкреслює Н. Оніщенко про те, що право не регулює все суспільне життя. Чисельні суспільні відносини унормовані іншими правилами-нормами: моралі, правилами виховання, етикету тощо. Нормами права також не регулюються явища та події, що не залежать від волі та свідомості людей. До них належать, наприклад, стан здоров'я людини, природні явища і т. ін. [7, с. 7].

Крім того слід враховувати, що існує сфера «автономії» особистого життя і невтручання в нього органів держави. Інколи обговорюється навіть теорія «самообмеження» права у зв'язку з заборонаю втручатися в особисте життя громадян посадовим особам та державним органам. Отже, саме існування права як явища соціальної дійсності передбачає встановлення певних меж його дії.

У сучасному суспільстві назріла проблема взаємовідносин особи і суспільства, особи і держави. Особливо гостро дана проблема позначена в розумінні правового статусу особи, у сфері правового регулювання особи у взаємовідносинах з іншими індивідами, з органами державної влади.

Цілком очевидно, що розвиток індивіда, суспільства чи людства в цілому ґрунтується на культурі. Культура, як прийнято вважати, — це друге єство людини. Це твердження засвідчує факт звільнення людини від суворої біологічної залежності. Часткове звільнення від визначальної сили інстинктів започатковує нову залежність. Соціальні норми та культурні концепції мають розроблятися людством в усіх сферах життя для того, щоб визначити спосіб дій ті відповідні їм поняття як ідентичні у будь-якому контексті. У цьому процесі культури формують свою особливість (ідентичність), а індивіди — свою особистість. Люди, через невизначеність своїх природних схильностей, мають розвинути соціальні та культурні програми щодо того, чого вони хочуть досягти та чого уникнути. Кожна культура має розробити загальні дороговкази про те, що є добром, а що злом, що є чесністю, а що нечесністю [8, с. 141].

Нині рівень правової культури в суспільстві залишає бажати кращого. Багато людей не довіряють праву, розвинена тенденція правового нігілізму. Така невіра в право пов'язана з тим, що закони не виконуються належним чином, у нашому суспільстві розвинена корупція і тому багато людей вірять в силу грошей, ніж у силу закону. Такий сумний факт вимагає ефективних заходів для боротьби зі злом, що панує в суспільстві та розвитку права. Отже, необхідно проводити правове виховання громадян на різних рівнях соціального життя.

Правова культура тісно пов'язана із загальною культурою народу, базується на її основних засадах, віддзеркалює рівень її розвитку. Саме у поступальному всеохоплюючому розвитку правової культури і полягає завдання запровадження в законодавство, у практику застосування закону всього того, що характеризує право як величезну соціальну цінність, явище загальнолюдської культури [9, с. 29].

До самостійних соціокультурних цінностей права варто віднести права і свободи людини. Усі ці дозволи відкривають широкий простір для творчого розвитку особистості — найважливішого показника в галузі суспільних відносин. Одночасно право виступає і важливим чинником консолідації не лише окремого соціуму, а й людства в цілому. Відтак визнання правових цінностей, насамперед соціокультурних, є необхідним кроком на шляху до розвитку правосвідомості, до активної соціальної поведінки, охорони й примноження усіх цінностей суспільства. Саме соціокультурні цінності права, які є видом духовних цінностей взагалі, «задовольняють потреби соціальних груп суспільства в регулюванні соціальних відносин і вчинків людей», призначені «для створення, підтримки та зміцнення соціального порядку і дисципліни, нормального функціонування суспільства» [10, с. 210-211].

В основі ставлення людини до права лежать його ціннісні орієнтації. Чим більше право відповідає прийнятим у суспільстві соціальним цінностям, тим вище престиж права в суспільстві і тим ефективніше здійснюється правове регулювання. У даному випадку право розцінюється людьми як одна з найважливіших соціальних цінностей і правомірна поведінка стає внутрішньою потребою більшості членів суспільства. Важливе місце в структурі значущих для правотворчості ціннісно-нормативних орієнтацій суспільства займає та чи інша ідея справедливості. Проте законодавцю немає необхідності займатися міркуваннями про добро і зло, про сутність справедливості. Його завдання полягає в тому, щоб в кожному випадку правового регулювання знайти і сформулювати належну форму (норму) конкретизації принципу правової рівності і, отже, загальносправедливого для адресатів права способу узгодження всіх соціальних інтересів у сфері регулювання відповідної правової норми.

Метою морального виховання є розвиток у людини свідомого ставлення до суспільно необхідних норм поведінки, перетворення моральних принципів на особисті переконання, які складають ядро індивідуальної свідомості, що організує інші його елементи: знання, уявлення, погляди, почуття. Моральне виховання спрямоване на досягнення єдності інформаційних, ціннісних та вольових сфер свідомості (поєднання знань, переконань та дій). Оволодіння моральними принципами у процесі виховання означає перетворення вищих цінностей суспільства на факт свідомості і поведінки людини. Єдність свідомості та діяльності становить основу моральної культури особистості [11, с. 11].

Без культури законодавство, стикаючись зі сваволею, перетворюється на її жертву — сваволя обертає законодавство собі на службу. Безкультур'я, віддаючи його на поталу сваволі, породжує кризу законодавства. І не лише його. Без культури настає загальна криза суспільства, що виявляється у проникненні сваволі в усі «клітини суспільного організму»: економіку, державу, релігію, науку, мистецтво, духовні переживання людей. Оскільки «культура людей визначає їхнє життя», то слід зробити висновок, що законодавство (як і економіка, держава, релігія, наука, мистецтво) виконує свою роль, яку йому визначає культура [12, с. 133].

Підсумовуючи слід зазначити, що необхідно активно впроваджувати соціальні норми як в суспільне життя, так і у свідомість особи. Здійснювати це можливо за допомогою таких суспільних інститутів як право, політика, релігія, школа, сім'я. Соціальні норми в умовах духовної та фінансової кризи мають необхідні важелі впливу на суспільну свідомість. Такі норми зможуть упорядкувати взаємини між їх учасниками, внести стабільність у суспільство.

Усвідомлення особою сутності права призведе до розуміння природи права, розуміння норми на належному рівні і, як наслідок, правильного застосування цих норм у практичній діяльності. Через розуміння та усвідомлення права особою відбудеться розуміння і соціальних норм.

Використані джерела:

1. *Мошонько А.В.* Правові та політичні норми в системі соціального регулювання (теоретико-правові аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 — «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / А.В. Мошонько; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2012. — 19 с.
2. *Бондар Ю.* Норма права / Ю. Бондар // Міжнародна поліцейська енциклопедія: [у 10 т.] / [відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко]. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — Т. 1: Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. — С. 470.
3. *Сорокин В.Д.* Правовое регулирование: предмет, метод, процесс / В.Д. Сорокин // Правоведение. — 2000. — № 4. — С. 35-42.
4. *Пархоменко Н.М.* Система права і система законодавства / Н.М. Пархоменко // Теорія держави і права. Академічний курс: [підручник] / [за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко]. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — С. 386-400.
5. *Бобровник С.В.* Норми права / С.В. Бобровник // Теорія держави і права. Академічний курс: [підручник] / [за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко]. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — С. 365-385.
6. *Бергер П.* Социальное конструирование реальности: трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман; [пер. с англ. Е. Руткевич]. — М.: Медиум, 1995. — 323 с.
7. *Оніщенко Н.М.* Дія права як фактор забезпечення мети правового регулювання суспільних відносин / Н.М. Оніщенко // Дія права: інтегративний аспект: [монографія] / [кол. авторів]; [відп. ред. Н. М. Оніщенко]. — К.: Юрид. думка, 2010. — С. 5-40.
8. *Брюггер В.* Образ людини у концепції прав людини / В. Брюггер // Проблеми філософії права. — Київ-Чернівці: Рута, 2003. — Т. I. — С. 136-146.
9. *Гавриленко Г.* Правова держава і права культура / Г. Гавриленко // Право України. — 1993. — № 1. — С. 28-32.
10. *Філософія права:* [навч. посіб.] / [за заг. ред. О.Г. Данільяна]. — К.: Юрінком Інтер, 2002. — 280 с.
11. *Луцький І.* Християнська етика як методологічний фундамент права в період відродження української державності / І. Луцький // Юридична Україна. — 2009. — № 10. — С. 10-13.
12. *Костенко О.М.* Культура і закон / О.М. Костенко // Правова держава. Щорічник наукових праць. — 1988. — Вип. 9. — С. 130-136.

Лисюк І. І. Місце та значення соціальних норм у сучасному суспільстві.

У статті розглянуто право як найдієвіший соціальний регулятор, адже воно впливає на значну частину відносин в яких безпосередньо зацікавлені держава і суспільство. Зазначено, що нині стає очевидною ідея першочергового значення взаємодії норм моралі, права і культури для нормального функціонування суспільства, повсякденного життя людей.

Зроблено висновок, що необхідно активно впроваджувати соціальні норми як в суспільне життя, так і у свідомість особи. Здійснювати це можливо за допомогою таких суспільних інститутів як право, політика, релігія, школа, сім'я. Соціальні норми в умовах духовної та фінансової кризи мають необхідні важелі впливу, які здатні впливати на суспільну свідомість. Такі норми зможуть упорядкувати взаємини між їх учасниками, внести стабільність у суспільство. Усвідомлення особою сутності права призведе до розуміння природи права, розуміння норми на належному рівні і, як наслідок, правильного застосування цих норм в практичній діяльності.

Ключові слова: соціальні норми, правові норми, моральні норми, особа, суспільство, держава.

Лисюк І. І. Место и значение социальных норм в современном обществе.

В статье рассмотрено право как наиболее действующий социальный регулятор, так как оно влияет на значительную часть отношений, в которых непосредственно заинтересованы государство и общество. Отмечено, что в настоящее время становится очевидной идея первоочередного значения взаимодействия норм морали, права и культуры для нормального функционирования общества, повседневной жизни людей.

Сделан вывод, что необходимо активно внедрять социальные нормы как в общественную жизнь, так и в сознание человека. Осуществлять это возможно с помощью таких общественных институтов как право, политика, религия, школа, семья. Социальные нормы в условиях духовного и финансового кризиса имеют необходимые рычаги влияния, которые способны влиять на общественное сознание. Такие нормы смогут упорядочить взаимоотношения между их участниками, внести стабильность в общество. Осознание личностью сущности права приведет к пониманию природы права, понимание нормы на должном уровне и, как следствие, правильному применению этих норм в практической деятельности.

Ключевые слова: социальные нормы, правовые, моральные, личность, общество, государство.

Lysyuk I. Place and importance of social norms in modern society.

In the article entitled as *naydiyevisheho* social regulator, because it affects a significant part of relationships, which directly concerned the state and society. Pointed out that the idea is now becoming apparent paramount interaction of morality, law and culture for the normal functioning of society and everyday life.

It is concluded that it is necessary to actively implement social norms, both in the public life and the consciousness of the individual. Provide possible by public institutions such as law, politics, religion, school, family. Social norms in terms of spiritual and financial crisis have the necessary leverage that can affect the public consciousness. These rules will streamline the relationship between the participants, introduce stability in society. Understanding the essence of the right person will understand the nature of law, understanding the rules at the appropriate level and, consequently, the right to apply these rules in practice.

Key words: social norms, legal norms, moral norms, the individual, society, nation.

Рекомендовано до друку відділом теорії держави і права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.